

2014

Lifecare Essentials,
Austria

Natalia Vozian, expert
politici publice

Asigurarea drepturilor copiilor din instituțiile rezidențiale pentru o viață mai bună și echitabilă în Republica Moldova

Capitolul I

Tabloul vieții copiilor aflați în dificultate din Republica Moldova

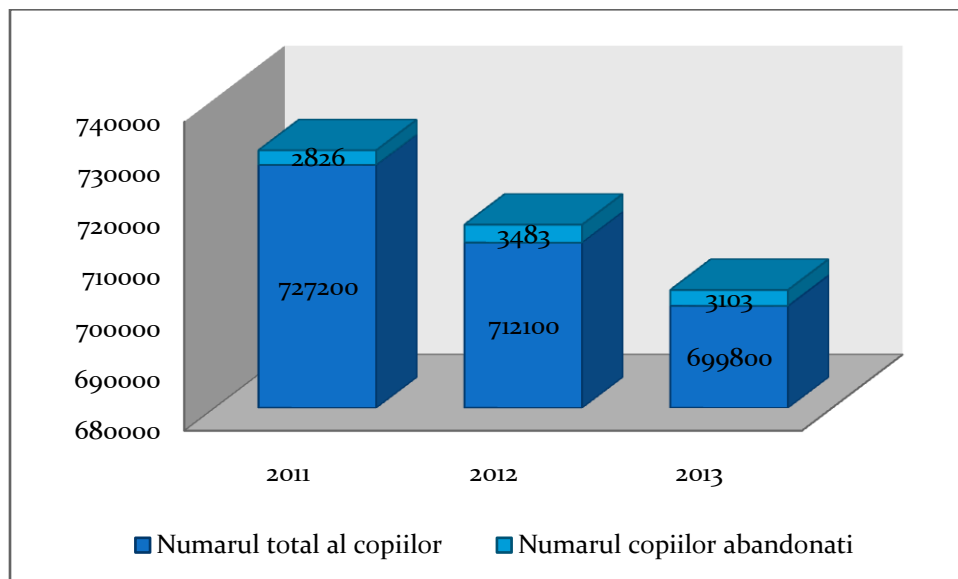
Toți copiii, fără excepție, indiferent de rasă, religie, naționalitate, vârstă, gen, rezultate academice, situație financiară, de ceea ce cred, spun, de tipul familiei din care provin, au aceleași drepturi.

Convenția privind drepturile copiilor, Articolul 2

La 1 ianuarie 2014 numărul populației stabile în Republica Moldova a constituit 3,557 milioane persoane, din care 699,8 mii persoane sau fiecare a cincea persoană este în vârstă de pînă la 18 ani.

Anual în Republica Moldova, peste 3,000 de copii rămân fără îngrijire părintească. Autoritățile atestă o creștere în fiecare an, a copiilor care sunt abandonați sau rămân fără tutela părintească. Tabloul ultimilor ani, arată o tendință îngrijorătoare, conturând profilul copilului aflat în dificultate : **băiețel cu vârsta între 11-15 ani, ce provine din mediu rural.** Peste 72% procente din copii abandonați, provin din mediul rural.

Analiza datelor din ultimii 3 ani, arată că numărul copiilor scade vertiginos, pe fundalul natalității reduse în Republica Moldova. În același timp numărul copiilor abandonați și ponderea acestora crește constant.¹

Fenomenul abandonului copiilor în Republica Moldova este o consecință tragică și dramatică a situației socio-economice a țării și a migrației a populației apte de muncă. Fiecare al doilea copil abandonat în Republica Moldova este un copil lăsat în urma migrației. Alte motive ce duc la abandonul copilului este numărul mare al familiilor monoparentale și situațiile de abuz/neglijare a copilului.

¹ Sursa Biroul Național de Statistica, Situația copiilor în Republica Moldova 2011-2013.

Conform studiilor de specialitate, peste 177,000 de copii au minimum un părinte plecat peste hotare. Absența îndelungată a părinților are efecte negative considerabile asupra dezvoltării copilului : **performanța educațională, pregătirea pentru o viață independentă, inteligența emoțională.**

Consecințele abandonului asupra copiilor de vîrsta fragedă sînt cel mai greu de recuperat, în primul rand datorită lipsei de afecțiune interpersonală și atașament în primii ani de viață, care conduce la dereglări în dezvoltarea psihoemoțională și intelectuală ulterioară a copiilor.

În anul 2012, conform rezultatelor studiului național cantitativ privind situația copiilor în dificultate, precum și a copiilor ai căror părinți sunt plecați peste hotare, a scos în evidență o serie de riscuri pentru copii, cum ar fi: riscul abandonului școlar, incertitudinea performanțelor academice ale copiilor. Pe lângă aceasta, ei riscă să devină victime ale violenței, neglijării și exploatării. Efecte negative poate avea, de asemenea, utilizarea ineficientă a remitențelor primite de la părinți de către copii, în special de către adolescenți, care riscă să devină consumatori de substanțe nocive, să întrețină relații sexuale precoce, să fie atrași în cercuri de influență delincentă. Deși nu există concluzii echivoce privind relația directă dintre statutul copilului și criminalitatea juvenilă², autorii raportului CASE au prezentat recomandări pentru o mai bună colaborare și interacțiune între poliștistul de sector și asistentul social.

Problemele enunțate în numeroasele studii și rapoarte, prezintă cea mai veridică și obiectivă situație a copiilor aflați în dificultate. Domeniul protecției drepturilor copiilor cuprinde o arie foarte vastă de dimensiuni de la educație, sănătate, integrare în câmpul muncii, informare, exprimarea opiniei și confirmare, etc.

În continuare, vom prezenta aspectele pe fiecare dimensiune, astfel încercînd să punctăm provocările autorităților de a gestiona și monitoriza situația, dar și de a prezenta realitatea văzută prin ochii copiilor.

Sănătatea

Ca urmare a înregistrării unei morbidități alarmante în rîndul populației cu vîrstă curpinsă între 0-18 ani dar și a constătării cazurilor multiple a copiilor din instituțiile rezidențiale ce suferă de infecții respiratorii , purtătorilor de hepatită și diagnosticați cu tuberculoză, autoritățile au decis elaborarea și implementarea unui act legislativ special. Momentan este în proces de implementare regulamentul privind mecanismul de colaborare intersectorială în domeniul medico-social în vederea prevenirii și reducerii ratei mortalității infantile și a copiilor cu vîrsta de pînă la 5 ani la domiciliu. Pe parcursul anului 2013, de către medicii de familie/asistenții medicali de familie și asistenții sociali comunitari, prin interacțiune activă cu membrii comunității, au fost identificați, evaluați și luați la evidență peste 9162 copii cu vîrsta de pînă la 5 ani din familii în situații de risc, inclusiv 2,973 copii cu vîrsta sub 1 an. Cu toate acestea, o mare provocare este accesarea serviciilor medicale de calitate în Republica Moldova. Deși copiilor le este garantat dreptul la o viață mai bună

² Conform rezultatelor studiului cantitativ realizat în cadrul cercetării, rata de infraționalitate în rîndul copiilor din instituțiile rezidențiale în ultimii 5 ani este de 15,4 cazuri la 10000 persoane. Astfel, din datele accesibile nu se prefigurează o legătură clară între statutul copilului și incidența infraționalității. Raportul de evaluare a costurilor neimplementării Planului de acțiuni al Strategiei naționale privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe ani.2007-2012. Fundația de Investigații Sociale și Economice – CASE din Moldova. Martie 2010

Studiul relizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

și accesul gratuit la sistemul de sănătate, mărturiile surprinse în diverse studii relevă o problemă majoră în asigurarea sănătății micuților din instituțiile rezidențiale.³

„Zilnic dreptul la asistența medicală este neglijat atunci când copiii mici nu primesc medicamentele necesare pentru a supraviețui, din motivul că părinții sunt incapabili să le asigure cu cele necesare”.

„ Mulți copii din familii social-vulnerabile nu-și pot permite să plătească operația, niște medicamente sau o consultare la medic”.

În 2011, din numărul total de instituții de tip rezidențial 23 de instituții reprezentau școlile auxiliare de tip special, în care erau încadrați copii cu nevoie speciale (dizabilități de auz, vâz, locomoție, mental). Numărul copiilor cu CES a scăzut în școlile speciale de la 2,549 în anul de învățământ 2011/2012 la 2,300 în anul de învățământ 2012/2013, pe când numărul acestora în școlile de masă în aceeași perioadă a crescut de la 1,604 la 2,258. Acest rezultat s-a datorat implementării Planului de acțiuni al Strategiei naționale privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012 și a Campaniei de promovare și mobilizare privind incluziunea educațională „Vino cu mine, școala e și pentru tine!” care a fost lansată de Ministerul Educației cu suportul UNICEF Moldova în luna aprilie 2013. Scopul campaniei este promovarea incluziunii educaționale, precum și sensibilizarea opiniei publice privind dreptul copiilor de a avea șanse egale la educație și a se bucura de un sistem de învățământ prietenos. Deși scopul campaniei este unul binevenit și necesar, rezultatele individuale și evaluarea preliminară în unele cazuri, arată atât provocările, cât și abordarea defectuoasă și uniformizantă a reformelor. Un caz elocvent, este școala auxiliară specială din satul Corteni, raionul Taraclia , unde copii cu deficiențe mentale au fost dezinstituționalizați și tranferati la școli normale.

„Dacă ar învăța în școală obișnuită – sunt copii care îi înțeleg, le acordă sprijin, dar alții le dau o stare în care să se simtă mai rău”

Consecințele tranferului au fost dramatice pentru micuți : discriminare, lipsa atenției din partea cadrelor didactice, stigmatizare, izolare, restanțe și lacune în performanța academică. Trebuie menționat că pentru a urgenta transferarea copiilor la școli normale, administrația a falsificat actele medicale, declarând copii sănătoși. Drept consecința starea copiilor s-a înrăutățit, aceștia dorindu-și să se întoarcă la școala internat, unde erau tratați bine și se simțeau în siguranța. Ba mai mult decât atât, pentru că au fost total ignorate necesitățile speciale de educație a acestor copii, șansele că aceștia să devina analfabeți sunt foarte mari. Deși astfel de cazuri nu sunt prezentate pe larg atât în mass media, dar și în comunitatea specialiștilor din domeniul protecției drepturilor copiilor,

³ Viata în ochii copilului, raportul copiilor despre respectarea convenției drepturilor copiilor în Republica Moldova, Chișinău 2008, CIDDC, Save the Children Sweden, Alianța Alianța ONG-urilor Active în domeniul Protecției Sociale a Copilului și Familiei

incidența trebuie monitorizată pentru a preveni astfel de situații și nu amplifică efectele adverse ale acțiunilor bine intenționate.

Discriminarea

Deși dimensiunea discriminării în baza statutului copiilor, nu a fost profund analizată, acest fenomen este unul tacit, dar vizibil trăit de copiii aflați în dificultate. ⁴

„...dacă părinții sunt bolnavi sau tata sau mama este plecată după hotare, sau unul din ei consumă alcool, copiii sunt dați la o parte de colegii lor”.

„La școală se fac așa-numitele «alegeri între elevi»: sunt elevi care creează impresie mai bună profesorilor și elevi care creează o impresie mai slabă. Ei atrag atenție copiilor careu creat o impresie mai bună deodată, care au o poziție mai bună, au părinții mai cunoscuți”

„Copiii din familii social-vulnerabile nu sunt primiți în societate, indiferent de capacitățile lor”

Violența și abuzul

Studiul național realizat în 2012 ”Privind situația copiilor aflați în dificultate și a copiilor ai căror părinți sunt plecați peste hotare” arată că cca 17 % de copii se confruntă cu violența verbală în școală, 19 % violența verbală între prieteni și 6 % violență verbală în comunitate.

Cca 3% din copii se confruntă cu batjocură și violență fizică în școală, iar cca 4% în comunitate, 17% sunt batjocoriți în cercul de prieteni, iar 11% sunt loviți. Cca 4% din copii au fost bătuți cu pumnii, picioarele sau cu diferite obiecte în cercul de semeni.

„Din câte știu, copiii cu dizabilități sunt educați prin pedeapsă fizică, ei așa învață”.

„În liceul unde m-am mutat recent este foarte strict – profesorul sub nici o formă nu are dreptul să ridice vocea la elev, să-l insulte sau să se comporte violent. Însă în școlile din sate situația este dezastruoasă. Când învățam în sat, profesorii își permiteau să lovească cu piciorul un elev, să-l insulte, să-l aducă la o stare psihică defavorabilă”.

Exprimarea opiniei și confirmarea

Specialiștii în protecția drepturilor copilului susțin că acest drept este flagrant și des încălcat în societate. Cu regret, consecințele încălcării acestui drept sunt extrem de negative pe termen lung și afectează dezvoltare psiho-emoțională a copilului, dar și diminuează șansele de autoafirmare și integrare în societate.

„Privitor la familiile social-vulnerabile: întreaga societate le încalcă acest drept, chiar și în școală, chiar și la magazin, copiii aceștia sunt priviți cu alți ochi și opiniile lor de multe ori nu contează, sunt considerate nule”.

„Copiii cu dizabilități sunt neglijați de cei sănătoși. Ei nu-și pot exprima liber gândurile, opiniile nu le sunt luate în considerație. Ei nu știu ce se întâmplă după pragul ușilor, duc lipsă de informație”

Studiul relizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

Una din problemele majore cu care se confruntă copiii, ce absolvesc instituțiile rezidențiale este continuarea studiilor și integrarea în câmpul muncii. ”Trebuie să începi de la zero: casă, familie...Trebuie să renunți la obiceiurile unei vieți „comune” - aceste cuvinte le-a rostit un tânăr de 19 ani la absolvirea instituției, în care s-a aflat de când se ținea minte. Aceeași situație se repetă anual când sute de copii, după absolvirea instituției, nu știu ce pot face în continuare pentru a se descurca în multitudinea de probleme și dificultăți, ce cad avalanșă peste ei.⁵ Deși nu sunt disponibile date consistente la capitolul vieții profesionale a copiilor aflați în dificultate, raportul CASE prezintă informații relevante despre șomajul în rândul absolvenților instituțiilor rezidențiale și șansele de angajare în câmpul muncii. În 2009, aproximativ 38,7% de absolvenți ai instituțiilor rezidențiale au fost șomeri (circa 500 de absolvenți), iar 13,3% au reușit să se angajeze. La fel cercetarea scoate în evidență faptul că absolvenții instituțiilor rezidențiale sunt supuși unui risc mai mare de a nimeri în șomaj. Managerii instituțiilor rezidențiale au relatat că absolvenții ieșiți din sistemul rezidențial au bariere legate de integrare în societate, nimerind în rândurile șomerilor – *”o altă problemă o constituie faptul că după absolvirea școlii copiii nu sunt integrați, nu au de lucru. Ei, absolvind școala se duc la școala de meserii, iar după ce o finisează ce să facă?”*.

Dezvoltare psiho-emoțională

Copiii crescuți fără dragoste și fără apropiere sufletească din partea familiei (lipsiți de atașament afectiv normal) sunt de regulă pasivi, indiferenți, incapabili să cunoască sau să exploreze lumea , își vor folosi energia emoțională în căutarea siguranței afective. În același context autorii studiului afirmă că bagajul emoțional al copiilor rămași fără îngrijire părintească, specificul trăirilor afective ale acestora denotă, că sunt grav afectate cele mai importante funcții ale familiei, esențiale pentru evoluția copilului. ⁶

Tabloul vieții copiilor aflați în dificultate, din păcate, nu este unul tocmai realizat în culori frumoase și vii. Nerespectarea sau respectarea parțială a drepturilor copiilor aflați în dificultate, este o constatare obiectivă și reală. Consecințele pe termen lung al nerespectării drepturilor copiilor se vor transpune atât într-o situație socio-economică precară a tinerii generației, a creșterii indirecte a costurilor în domeniul îngrijirii copiilor, dar și a alimentării unor comportamente asociale și periculoase pentru întreaga societate.

Profunzimea tabloului este exprimată de realitatea văzută prin ochii copiilor, o realitate care nu poate fi contestată nici de cifre, opinii sau promisiuni ale autorităților.

⁵ ”Copilul în afara familiei: Probleme și sisteme de protecție”, Prodidactica

⁶ Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie, plecați la muncă peste hotare, Ministerul Muncii Protecției Sociale și Familiei , 2011

Capitolul II

Îngrijirea copilului în Republica Moldova - responsabilitatea statului sau obligația societății?

Politica statului în domeniul îngrijirii copiilor aflați în sistemul rezidențial⁷ este promovată de Ministerul Muncii, Protecției Sociale și a Familiei și Ministerul Educației. Direcția protecția familiei și drepturilor copiilor din cadrul MMPSF, împreună cu secția învățământul rezidențial și educație incluzivă din cadrul Ministerului Educației⁸ sunt responsabile pentru elaborarea, monitorizarea și implementarea politicilor în acest domeniu. La nivel local, organizația principală de asistență socială este Secția/Direcția de Asistență Socială și Protecție a Familiei (SASPF).

Începând cu 1993, după aderarea Republicii Moldova la Convenția ONU cu privire la Drepturile Copiilor, Moldova a dezvoltat un cadru instituțional și legislativ comprehensiv și complex în domeniul îngrijirii copilului. Astfel, principalele acte legislative și normative în domeniul protecției copilului sunt :

1. Convenția ONU cu privire la Drepturile Copiilor
2. STRATEGIA pentru protecția copilului pe anii 2014-2020
3. Codul Familiei
4. Codul Educației
5. Legea nr. 338-XII din 15.12.1994 „Cu privire la drepturile copilului”;
6. Hotărârea Guvernului nr.1177 din 31.10.2007 „Cu privire la instituirea Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate și aprobarea Regulamentului-cadru de activitate a acesteia”;
7. Hotărârea Guvernului nr.870 din 28.07.2004 „Cu privire la aprobarea Normelor provizorii de cheltuieli în bani pentru elevii (studenții) orfani și cei aflați sub tutelă/curatelă din școlile profesionale și de meserii, instituțiile de învățământ mediu de specialitate și superior universitar, școlile de tip internat și casele de copii”;
8. Hotărârea Guvernului nr.581 din 25.05.2006 „Cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la condițiile de stabilire și plată a indemnizațiilor pentru copiii adoptați și cei aflați sub tutelă/curatelă”;
9. Hotărârea Guvernului nr.432 din 20.04.2007 „Cu privire la aprobarea Standardelor minime de calitate privind îngrijirea, educarea și socializarea copiilor din instituțiile de tip rezidențial”;
10. Hotărârea Guvernului nr.824 din 04.07.2008 „Cu privire la aprobarea Standardelor minime de calitate pentru serviciile sociale prestate în centrele de zi pentru copii cu dizabilități”;

⁷ Astfel, în categoria instituțiilor de tip rezidențial în Republica Moldova sunt incluse : școli internat pentru copiii rămași fără îngrijire, Școli-internat auxiliare si cu regim special, Școli internat sanatoriale, case de copii, Școli-internat pentru copiii cu devieri în comportament, Centre de plasament pentru copiii de vârstă fragedă, Case-internat pentru copiii cu deficiențe mentale severe

⁸ N.A. Divizarea unui domeniul atât de complex, cum este protecția copilului între 2 instituții, creează un șir de probleme esențiale de comunicare, coordonare și lipsa de transparență.

Studiul realizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

11. Hotărîrea Guvernului nr.450 din 28.04.2006 „Cu privire la aprobarea Standardelor minime de calitate privind îngrijirea, educarea și socializarea copilului din Centrul de plasament temporar”;
12. Hotărîrea Guvernului nr.1479 din 25.12.2008 “Cu privire la aprobarea Standardelor minime de calitate pentru serviciul de asistență parentală profesionistă”;
13. Hotărîrea Guvernului nr. 1361 din 07.12.2007 “Pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la serviciul de asistență parentală profesionistă”;
14. Hotărîrea Guvernului nr. 924 din 31.12.2009 cu privire la alocațiile pentru copiii plasați în serviciul de asistență parentală profesionistă;
15. Hotărîrea Guvernului nr.937 din 12.07.2002, pentru aprobarea Regulamentului casei de copii de tip familial;
16. Hotărîrea Guvernului nr.1733 din 31.12.2002, cu privire la normele de asigurare materială a copiilor orfani și celor rămași fără ocrotire părintească din casele de copii de tip familial;
17. Hotărîrea Guvernului nr.290 din 15.04.2009, pentru aprobarea Regulilor de eliberare a certificatului de luare în evidență a copilului care rămîne în țară, al cărui părinte/tutore (curator), cetățean al Republicii Moldova, se angajează provizoriu în muncă în străinătate;
18. Hotărîrea Guvernului nr.1512 din 31.12.2008, pentru aprobarea Programului național privind crearea sistemului integrat de servicii sociale pe anii 2008-2012; 36. Hotărîrea Guvernului nr. 1182 din 22.12.2010 pentru aprobarea Regulamentului privind mecanismul de colaborare intersectorială în domeniul medico-social în vederea prevenirii și reducerii ratei mortalității infantile și a copiilor cu vârsta de pînă la 5 ani la domiciliu.

O mare parte din aceste acte legislative au fost elaborate și implementate, în cadrul realizării a cele mai ample reforme în domeniul îngrijirii copiilor aflați în instituții rezidențiale. **Reforma a fost implementată drept urmare a presiunilor financiare și bugetare în contextul crizei globale, dar și a angajamentelor asumate de către Guvernul Republicii Moldova de realizare a unei agende de reforme profunde.**

Începând cu 2007, cu suportul organizațiilor internaționale, Guvernul a demarat reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012.

Scopul major al reformei a fost **asigurarea și respectarea dreptului copilului de a crește în mediul familial, iar** obiectivul general fiind reorganizarea instituțiilor rezidențiale. În urma realizării acestei reforme, Guvernul avea misiunea de a micșora numărul de instituții rezidențiale, de a preveni plasarea copiilor aflați în dificultate în instituțiile rezidențiale, de a dezvolta forme alternative de plasament. Astfel, În contextul dezinstituționalizării în ultimii ani s-a constatat o tendință pozitivă de reducere a copiilor instituționalizați. La sfârșitul anului 2013 sistemul rezidențial includea 41 de instituții rezidențiale (3808 copii plasați), din care 39 (3271 copii plasați) se aflau în subordinea Ministerului Educației (1420 de copii plasați în școli auxiliare), atunci când în 2007 peste 11 mii de copii erau plasați în 65 de instituții rezidențiale pentru copii, majoritatea copiilor fiind plasați „temporar” la cererea părinților sau tutorilor. Începând cu 2007, Guvernul a

Studiul relizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

început a dezvolta active forme alternative pentru copiii aflați în dificultate și anume casele de copii de tip familial, asociațiile parentale profesioniste, reintegrarea familiei sau tutelă.

În anul 2013 — 84 case de copii de tip familial prestau servicii pentru 346 copii rămași fără ocrotire părintească, comparativ cu 53 case de copii de tip familial care activau în anul 2007. Totodată, 206 familii de asistenți parentali profesioniști au oferit servicii de îngrijire pentru 314 copii, comparativ cu anul 2007 când activau doar 42 de asistenți parentali profesioniști.

Evaluarea relizării reformei a arătat deopotriva rezultate incurajatoare pentru dezvoltarea unui sistem mai bun de îngrijire a copilului, dar în același timp a scos în evidență lacunele coordonării interinstituționale, lipsa abordării ”child-centric system” și alocarea deficitară a resurselor financiare necesare..

Numeroasele rapoarte și studii, realizate la cererea donatorilor străini, au scos în evidență un șir de provocări cu care se confruntă în continuare sistemul rezidențial în Republica Moldova:

- Politicile îndreptate spre asistența copiilor instituționalizați și a celor plasați în forme alternative de asistență nu urmăresc evoluția acestor copii și după atingerea majoratului, astfel încât să fie asigurate șansele egale în continuarea studiilor, în special accesul la studii superioare și la integrarea în câmpul muncii.

Pentru a „supraviețui” și a obține abilități utile pentru viața de matur în cadrul instituției copilul trebuie să dea dovadă de multă răbdare, insistență de a-și atinge scopul și de a-și asigura un viitor. De aceea este necesar ca persoanele ce-i vor „însoți ” în perioada de instituționalizare, să se preocupe nu doar de condițiile fizice ale copilului, dar și să-i asigure sprijin continuu și condiții optime pentru dezvoltarea personalității sale. Copilul are nevoie de modele de comportament adecvat, de soluții, care să-i permită depășirea dificultăților cu care se confruntă

- Nu există o coordonare coerentă și profundă între autoritățile publice centrale și cele locale, iar lipsa unui angajament unic privind protecția și necesitățile copiilor creează un șir de bariere și impedimente în realizarea politicii. Există o tensiune între expunerea problemei politicii de către sectorul educației și de cel al protecției sociale: ambele declară că sunt responsabile pentru dezvoltarea alternativelor îngrijirii bazate pe familie și nu există o înțelegere comună referitoare la realizarea dezinstituționalizării. Protecția socială beneficiază de un volum considerabil a asistenței externe oferite Moldovei, în timp ce educația primește o parte cu mult mai mică.
- Participarea copiilor în procesul luării deciziilor este una limitată și pur formală. De exemplu, copiii adesea nu sunt prezenți la ședințele Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate, care ia decizii cu privire la plasarea copiilor în instituții. Implementarea politicii cu privire la participarea copiilor nu reflectă integral intențiile articulate în politică.

Studiul relizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

- Cadrul legal s-a dovedit a fi eficient, dar transpunerea politicii în lege și practică rămâne a fi o sarcină dificilă din cauza dificultăților din sistemul de îngrijire a copilului,
- Lipsa unei finanțări adecvate pentru realizarea eficientă a tuturor acțiunilor în domeniul îngrijirii copiilor aflați în dificultate.⁹ Majoritatea resurselor disponibile pentru servicii sociale pentru copii sunt alocate instituțiilor rezidențiale în pofida interesului recunoscut al guvernului de a dezvolta servicii alternative, care, adesea, pot avea un cost pe unitate mai mic și pot acoperi mai mulți oameni. Totodată chiar dacă se realizează închiderea unei instituții rezidențiale, aceasta nu duce automat la transferul resurselor către comunitățile unde se duc beneficiarii și nici la investirea acestor resurse în servicii de îngrijire a copilului.¹⁰

Alocația zilnică pentru alimentația unui copil din insituțiile rezindețiale constituie 35 de lei

Din totalul cheltuielilor alocate pentru instituțiile rezindețiale, doar 25% reprezintă cheltuieli de întreținere a copiilor, în timp ce peste 70% sunt direcționați pentru salariile personalului și cheltuieli operaționale.

- Descentralizarea procesului de luare a deciziilor de către autoritățile locale a afectat îngrijirea copilului. Protecția drepturilor copilului este prevăzută ca o competență „proprie” atât a primăriei cât și a administrației publice locale raionale. Transferul financiar de la autoritățile centrale la cele locale este calculat și specificat strict din punct de vedere al numărului estimat și tipului de beneficiari și servicii, iar aceasta tinde să reducă inovația și flexibilitatea (cu toate că autoritățile locale nu sunt obligate formal să respecte specificația). A doua provocare reprezintă confuzia în jurul modului în care sunt repartizate responsabilitățile pentru îngrijirea copilului și alte servicii sociale între primărie și raion. Aceasta împiedica implementarea eficientă a serviciilor noi.
- În pofida numărului destul de mare de organizații nonguvernamentale (ONG-uri) înregistrate, doar o mică parte din acestea sunt active, majoritatea activând mai mult la nivel național decât local. Cele mai multe ONG-uri sunt amplasate în Chișinău, Bălți și alte orașe, unde grupurile țintă au acces la informație, instruire, servicii de consultanță și resursele donatorilor. Puține organizații active sunt localizate în orașe mici sau localități rurale. În general, ONG-urile oferă o varietate mare de servicii în diverse domenii. Centrul Contact Moldova raportează că aproximativ 11% din organizațiile prestatoare de servicii activează în domeniul sănătății; 10% în artă, cercetări și cultură; 10% promovează sportul; 6% oferă servicii sociale; 5% sunt implicate în protecția mediului; și 3% în sectorul mass-

⁹ Din analizele prealabile rezultă că cheltuielile pentru Protecție socială sunt subfinanțate în comparație cu nivelul general al cheltuielilor BPN în raport cu PIB. Mai mult ca atât această grupă de cheltuieli este puternic utilizată ca instrument electoral, însă în rezultatul acesta beneficiarii plăților sociale sunt în pierdere. Acest fenomen este cauzat de faptul că de regulă majorările sunt efectuate în ultimul an de guvernare și de fapt din contul ne ajustării acestuia în anii precedenți. Evoluția sectorului bugetar și lecțiile învățate. Expert Grup, 2013

¹⁰ Evaluarea sistemului de îngrijire a copilului în Republica Moldova. Oxford Policy Management (OPM), EveryChild, UNICEF

media. (Anexa nr. 1 Lista completă a centrelor și organizațiilor care activează în domeniul protecțiilor copiilor)

Deși Moldova a înregistrat anumite progrese la capitolul dezinstituționalizării copiilor și a adoptării unui cadru legal complex și coerent, concluziile experților naționali și internaționali în domeniul protecției copiilor atenționează asupra lipsei profunzimii reformei și a unei coordonări eficiente între diverși actori implicați – APC, APL, ONG-uri, donatori străini și entități private, dar și a alocării insuficiente a resurselor financiare pentru asigurarea sustenabilității proceselor de dezinstituționalizare și crearea a unui mediu social favorabil pentru copii aflați în dificultate.

Deși rolul principal în realizarea politicii îi revine autorităților publice, societatea are obligația atât morală, cât și civică de a sprijini și susține acțiunile Guvernului, dar și de a veni cu forme alternative și inovaționale pentru dezvoltarea copiilor aflați în dificultate.

În 2014, la inițiativa unei echipe formate din tineri din diasporă, reprezentanți ai ONG-urilor din Moldova și tineri profesori de informatică, cu suportul Guvernului RM, a fost realizată prima tabără de informatică pentru copiii din instituțiile rezidențiale. Fondurile au fost colectate prin intermediul platformei de crowdfunding, iar suportul instituțional a fost acordat de Biroul pentru relații cu diaspora și Ministerul Educației. Scopul proiectului a fost de a testa un curriculum alternativ la informatică. Organizatorii au ales drept participanți la proiect copiii din școala internat Nr.2 și copiii din familii vulnerabile pentru că au fost fermi convinși că informatica le poate oferi un job și respectiv un viitor mai bun. Rezultatele programului au fost excepționale : peste 60 de copii au învățat timp de 3 săptămâni într-un mod interactiv și distractiv bazele informaticii : cod, programare, gândire critică, idei alternative, foto, etc. (www.tinco.md). Organizatorii își propun să prezinte rezultatele obținute Ministerului Educației pentru adoptarea unui curriculum alternativ la informatică și au promis că la anul vor veni cu o nouă ediție a taberii.

O altă inițiativă care este demnă de a fi menționată este activitatea Centrului Media pentru Tineri, care lucrează în cadrul programului de incluziune educațională alături de copiii cu nevoi speciale și copiii din instituțiile rezidențiale. În cadrul proiectelor de comunicare, media și socializare, organizatorii au încurajat copii aflați în dificultate să scrie articole, să creeze filmulețe scurte despre viața și provocările lor, să realizeze material foto, dar și să participe la diverse campanii și flashmob-uri pentru asigurarea drepturilor copiilor. Partea distinctă a acestor programe este că absolvenții acestor programe, devin la rândul lor traineri și mentori pentru următoarea promoție de tineri, astfel creându-se o comunitate puternică și transfer de cunoștințe de la tânăr la tânăr. Mai mult decât atât, scopul major este de a realiza activități în comun – tineri cu nevoi speciale, aflați în dificultate și tineri ce provin din familii complete. Proiectul este realizat cu suportul financiar al UNICEF și Ministerului Educației. (<http://voceatinerilor.md/>)

Aceste două inițiative sunt un exemplu viu că angajamentul comunității și societății față de problemele micuților din instituțiile rezidențiale este unul vizibil și asumat.

Studiul realizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

Cu toate acestea caracterul singular al acțiunilor și lipsa continuității este o mare provocare, dar totodată o oportunitate pentru dezvoltarea unor proiecte durabile focusate nu doar pe necesitățile pe termen scurt a copiilor, ci pe abilitarea lor socio-emoțională și profesională, dezvoltarea aptitudinilor necesare (inclusiv life-skills) de integrare atât în comunitate, cât și în mediul profesional.

Capitolul III

O lume mai bună pentru fiecare copil

Viitorul fiecărei țări este determinat în primul rând de educația și grija față de copil. Indiferent de gradul de dezvoltare a țării, guvernele din întreaga lume, sprijinite de organizațiile internaționale, fundații și sectorul asociativ acordă o atenție deosebită politicilor și programelor dedicate îngrijirii copilului. Eficiența, durabilitate, sustenabilitatea și raționalitatea acestor politici sunt deseori contestate, dar cert este pentru ca viața copiilor aflați în dificultate să devină cu adevărat mai bună este nevoie de o coordonare și conjugare a eforturilor a tuturor actorilor, și un angajament civic din partea comunității.

Opinia univocă mondială asupra îngrijirii copiilor aflați în dificultate este de a oferi forme alternative de îngrijire, evitând instituționalizarea acestora. Numeroase studii și rapoarte au prezentat efectele negative ale instituționalizării copiilor aflați în dificultate, încurajând guvernele să realizeze reforme ample în acest domeniu. Abordarea majora recomandată este cea bazată pe dreptul garantat la serviciile de protecție a copilului, subliniind responsabilitățile autorităților și practicienilor față de copii, care sunt consemnate în Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului (CNUDC) și Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO).¹¹

Organizațiile lideră în domeniul protecției copilului UNICEF și Save the child, susțin eforturile guvernelor din întreaga lume în reformarea sistemelor rezidențiale și îmbunătățirea serviciilor de îngrijire pentru copiii aflați în dificultate.

Bunele practici și programele realizate în alte țări sunt o experiență valoroasă și lecții de învățat pentru statele care au demarat procese de schimbări profunde. Ba mai mult decât atât este esențial ca asistența tehnică și financiară să nu se limiteze doar la acordarea suportului autorităților și practicienilor, ci să se transpună și să încurajeze transferul de bune practici în rândul ONG-urilor, companiilor private și fundațiilor.

Una din cele mai eficiente forme de îngrijire a copiilor aflați în dificultate, astăzi este implementată în peste 133 de țări, acordând sprijin și protecție la 80,000 de copii. Prin educația, consolidarea familiilor, prin programe comunitare și de sănătate, rețeaua SOS Satul Copiilor are un impact asupra vieților a peste 1 milion de oameni în fiecare an.

¹¹ DE-INSTITUTIONALISING AND TRANSFORMING CHILDREN'S SERVICES, A guide to good practice, University of Birmingham , Daphne, 2007

Studiul realizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

În 1949, Hermann Gmeiner a pus bazele primului SOS Satele Copiilor din Imst, Austria unde patruzeci de copii austrieci au putut găsi un cămin familial, după dezastrul celui de-al II război mondial.

După câțiva ani, SOS Satele Copiilor au fost create pentru copiii orfani și abandonați din în Germania, Franța și Italia. Misiunea Hermann Gmeiner a fost una simplă, dar a schimbat viața: de a le oferi copiilor aflați în dificultate o mamă, o casa, frați și surori, precum și o comunitate în care pot crește. Ideea domnului Gmeiner s-a dovedit a fi un model durabil pentru îngrijirea copiilor. Spre deosebire de instituțiile rezidențiale care au fost standardul de îngrijire a copiilor

abandonați la începutul anilor șaizeci, SOS Satele Copiilor s-a extins la Asia, Africa, America Latină, și Europa de Est.¹²

SOS Satele Copiilor în România

Satul SOS reprezintă comunitatea în care familiile SOS locuiesc împreună creând astfel un mediu de susținere unde copiii cresc, se dezvoltă și se bucură de clipele frumoase ale copilăriei.

Îngrijirea pe care organizația noastră o oferă copiilor are ca model Familia SOS. O familie SOS este alcătuită din Mama SOS și un număr de 6-7 copii. Mama SOS locuiește împreună cu copiii, ca într-o familie obișnuită, în cadrul Satului SOS. Astfel, asigurăm o atmosferă de siguranță și dragoste, care este esențială pentru dezvoltarea armonioasă a copiilor.

SOS Satele Copiilor România sprijină copiii pe tot parcursul dezvoltării lor, până când aceștia devin tineri independenți și autonomi. Astfel, după terminarea gimnaziului și a unui program de pregătire pentru viața independentă, adolescenții se mută din sânul familiei SOS în Comunitatea de Tineri. Acolo, sub atenta îndrumare a unei echipe specializate de consilieri, tinerii își continuă studiile, își însușesc anumite abilități sociale, dobândesc stabilitate emoțională, analizează oportunitățile de dezvoltare profesională și, apoi, identifică modalități de a le obține.

În acest moment, peste 1 000 de copii beneficiază direct de sprijinul asociației SOS Satele Copiilor România și peste 15 000 de copii au interacționat cu unul dintre programele SOS.

Lucian, este unul din copiii care a aflat ce înseamnă o a doua șansă, datorită SOS Satului Copiilor. El a crescut într-o familie socială alături de alți 5 copii și a fost înconjurat de multă dragoste și atenție din partea mamei SOS. A terminat clasa a XII-a cu premiul II și a trecut examenul de Bacalaureat cu brio. Acum este absolvent al Facultății de Cibernetică de la A.S.E., iar anul acesta a finalizat cele două master-uri în Științe Politice din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative și în Managementul Informatizat al Proiectelor din cadrul Academiei de Studii Economice. A început să muncească încă din liceu, iar pentru el, fiecare job reprezintă o nouă experiență. A pornit pe drumul profesional de mic și de jos. Acum a început să lucreze în domeniul IT și se străduie să fie un bun profesionist pentru a putea ajuta la rândul său și alți copii.

¹² SOS Children Villages, USA www.sos-usa.org

Studiul relizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

Idea lui Gmeneir astăzi este o șansă reală pentru mulți copii aflați în dificultate. Rezultatele și impactul SOS Satul Copiilor asupra vieții micuților este unul deosebit : copiii au parte de o familie, mediu de dezvoltare, grijă și protecție , trăind într-o comunitate deschisă și beneficiind de serviciile educaționale, medicale și comunitare. Cel mai important aspect al acestui program este că responsabilitatea pentru viitorul copilului este una asumată și prezintă de fapt, scopul major : de a abilita socio-emoțional copilul pentru a deveni o persoană de succes, cu drepturi depline și o viață demnă, independent și asigurată financiar.

Un alt proiect care vizează abilitarea socio-economică a îngrijitorilor copiilor aflați în dificultate a fost implementat în Uganda, cu suportul Fundației pentru Dezvoltare Sustenabilă. Contrar altor proiecte și programe, proiectul a ținut nu cauzele, sau efectele problemei îngrijirii copilului, ci a problemei esențiale – sărăcia. Un studiu recent privind abandonul copiilor în Europa a constatat că, în mai mult de 90%din cazuri, sărăcia și lipsa de adăpost au fost motivele pentru abandonul copilului (și plasarea ulterioară în instituții rezidențiale).¹³ Astfel, scopul principal al proiectului este de a abilita economic îngrijitorii și copiii aflați în dificultate pentru a-și asigura veniturile necesare pentru un trai decent. Organizatorii au instruit îngrijitorii în managementul afacerilor, spiritul antreprenorial și cultura economiilor pentru a se asigura că activitățile generatoare de venituri sunt viabile și că acestea sunt direcționate pentru îngrijirea copiilor aflați în dificultate. Pentru a spori durabilitatea acțiunilor, organizatorii au promovat o cultură de economisire și utilizarea economică a resurselor limitate. Astfel, îngrijitorii au fost asistați, în contractarea unor micro-credite pentru dezvoltarea afacerilor sustenabile în domeniul agriculturii.¹⁴

Rezultatul unui astfel de program este unul durabil și sustenabil, accentul fiind pus pe abilitarea profesională a îngrijitorilor, consolidarea capacităților de a gestiona o mică afacere pentru a genera venit pentru familie.

Modelul acesta de proiect este unul corect și echitabil, în primul rând pentru că scade dependența îngrijitorilor față de alocațiile bugetare, reduce sărăcia în mediul rural, încurajează asumarea responsabilității pentru îngrijirea copilului, păstrând în același timp mediul familial.

Crearea unui mediu favorabil pentru educarea, îngrijirea și dezvoltarea este prioritatea programului Community Harnessed Initiatives for Children’s Learning and Development (CHILD), realizat în Ruanda.

Scopul este de a crea centre comunitare de învățământ non formale : prin alfabetizare și aritmetică, dezvoltarea competențelor profesionale și tehnicilor simple de creare a afacerilor. De asemenea, programul oferă toolkit-uri ce permit absolvenților de a dezvolta activități generatoare de venit. Programul este conceput pentru tineri cu vârsta cuprinsă între 12-25 ani, inclusiv orfani și copii vulnerabili.

¹³ THE FAITH TO ACTION INITIATIVE, 2014 CHILDREN, ORPHANAGES, AND FAMILIES: A SUMMARY OF RESEARCH TO HELP GUIDE FAITH-BASED ACTION

¹⁴ Foundation For Sustainable Development, Economic Empowerment and Livelihood, OVC

Studiul realizat pentru organizația LifeCare Essentials GmbH, Austria

În 2005, aproximativ 1.000 de tineri au absolvit programul la fiecare șase luni și în 2006, programul a avut aproximativ 2500 de absolvenți.

Partea inovativă a programului este crearea unei rețele puternice de facilitatori, traineri, profesori , profesioniști, practicieni și mentori care lucrează cu copiii la fiecare etapa : învățământ primar, educație vocațională, studii specializate. Educația vocațională este una din componentele cele mai importante ale proiectului. Copiii beneficiază de cursuri în croitorie, construcții, lemnărie, creșterea animalelor și agricultura. Împreună cu învățarea competențelor profesionale, un aspect important al programului este dezvoltarea aptitudinilor antreprenoriale. Tinerii învață cum să adauge valoare bunurilor și serviciilor , fiind încurajați să formează asociații de afaceri mici, cu colegii lor și să facă planuri de afaceri, proiecte antreprenoariale. La finalul ciclului, elevii primesc un certificat de performanță. Evaluatorii independenți au apreciat în primul rând partea practică, eficientă și sustenabilă a programului. Fiecare copil absolvent al programului are o pregătire educațională ce îi permite să se integreze pe piața muncii și să dezvolte o activitate generatoare de venit.¹⁵

Experiența mondială și modelele de success pentru îngrijirea copilului au toate la baza principiul respectării drepturilor copilului și responsabilitatea pentru independența, demnitatea și dezvoltarea copilului. Abilitarea prin programe socio-educative centrate pe necesitățile copilului, dezvoltarea aptitudinilor de viață într-un mediu favorabil, dar și crearea unui cadru de interacțiune cât mai larg cu mentori, membri ai comunității, facilitatori sunt componentele viabile și indispensabile pentru promovarea unei politici echilibrate și sustenabile de îngrijire a copilului, realizată într-o strânsă cooperare cu toate părțile implicate.

¹⁵ Promoting Quality Education for Orphans and Vulnerable Children A Sourcebook of Programme Experiences in Eastern and Southern Africa. UNICEF, 2009, pag. 21

Capitolul IV

Un mod de viață sănătos este adevărata grija față de copil

Eforturile Guvernului de a oferi o viață mai bună și mai demnă copiilor aflați în dificultate sunt salutare și demne de a fi recunoscute. Reforma începută pentru restructurarea sistemului rezidențial decurge lent, fiind un domeniu complex. În același timp, rolul sistemului asociativ este unul extrem de important în consolidarea acțiunilor Guvernului pe toate palierele reformei – sănătate, educație, integrare în câmpul muncii, comunicare, participare, etc.

Iar în acest sens, ONG-urile, susținute de companiile naționale și internaționale pot dezvolta programe și proiecte inovative, care au la bază în primul rând necesitățile și drepturile copilului.

Luând în considerație evaluarea asigurării drepturilor copilului, descrisă în capitolul I, dar și provocările cu care se confruntă autoritățile pentru a le oferi copiilor aflați în dificultate condiții favorabile de dezvoltare fizică, psiho-emoțională și socială, dezvoltarea unui program de nutriție și sănătate pentru copii aflați în dificultate este esențial.

Acțiunile autorităților în asigurarea unui regim nutrițional necesar, dar și acordarea serviciilor de sănătate sunt limitate prin alocarea de fonduri de la bugetul național și cel local. În condițiile în care alocația zilnică pentru alimentație este de 35 de lei pentru un copil aflat în dificultate, sectorul asociativ susținut de companiile private și donatori au un rol important în dezvoltarea programelor și proiectelor în domeniul sănătății și nutriției pentru copii aflați în dificultate.

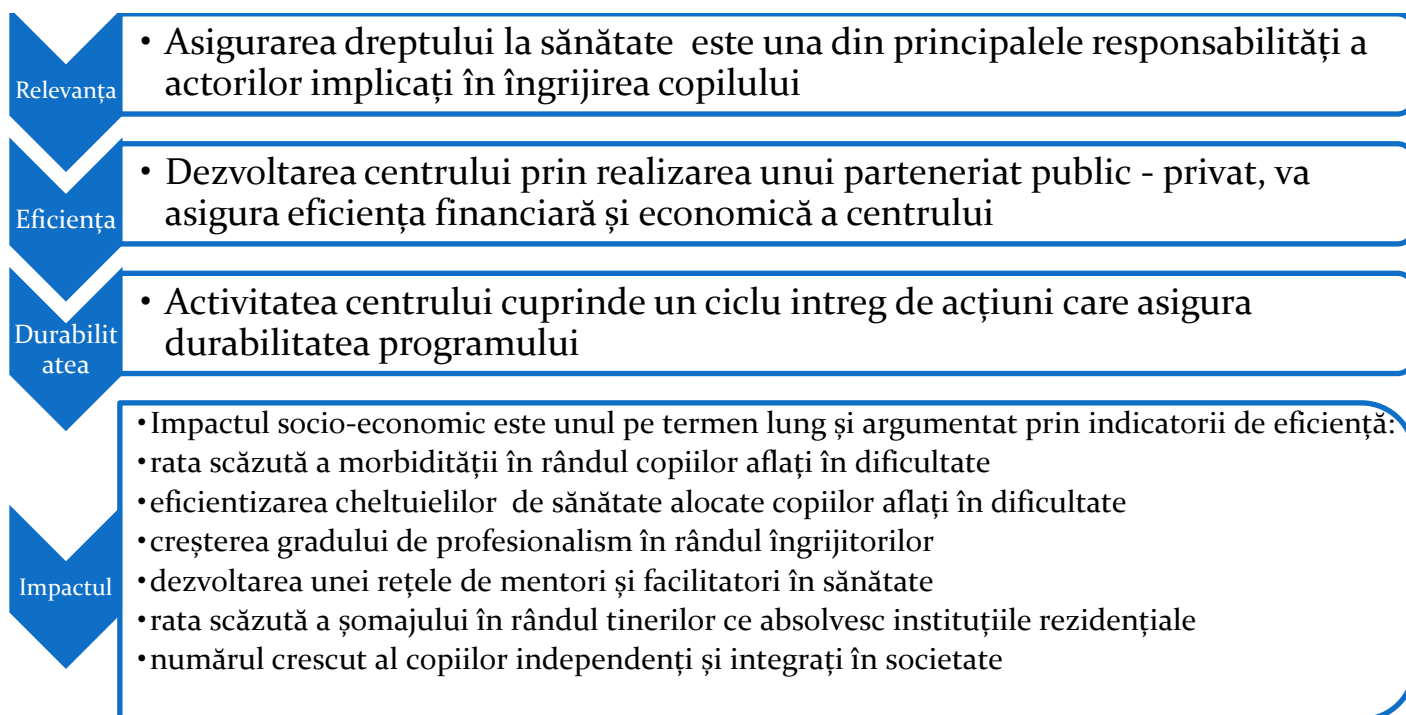
Bunele practici internaționale oferă diverse modele de programe, dar toate au drept scop o dezvoltare sustenabilă și vizibilă a copilului și pregătirea temeinică a acestuia pentru o viață independentă.

Acțiunile singurale în timp au arătat un impact limitat, deseori provocând efecte negative asupra stării psiho-emoționale ale copiilor. Fenomenul ” mai vii și mâine la mine?” trebuie evitat, dezvoltând un program prin care cu ajutorul personalului calificat și al profesioniștilor copilul să învețe, implementeze, să transfere cunoștințele altor tineri.

Dreptul copilului la sănătate este conceptul de bază care ar sta la deschiderea și dezvoltarea primului centru de nutriție și sănătate pentru copii aflați în dificultate. Activitatea principală a centrului este de a educa și dezvoltă cultura unui mod de viață sănătos, prin acțiuni interactive și child-friendly.

De asemenea, centrul va încuraja și va susține copiii să urmeze o carieră în medicină.

Deși conceptul este unul nou pentru Republica Moldova, ideea este argumentată și susținută prin următoarele aspecte :

Recomandarea este de a pilota un asemenea program în una din zonele rurale în care rata de abandon și numărul copiilor aflați în dificultate este una mare.

Colaborarea cu autoritățile publice centrale și locale și organizațiile specializate este esențială pentru dezvoltarea programului și a centrului de sănătate pentru micuții aflați în dificultate.

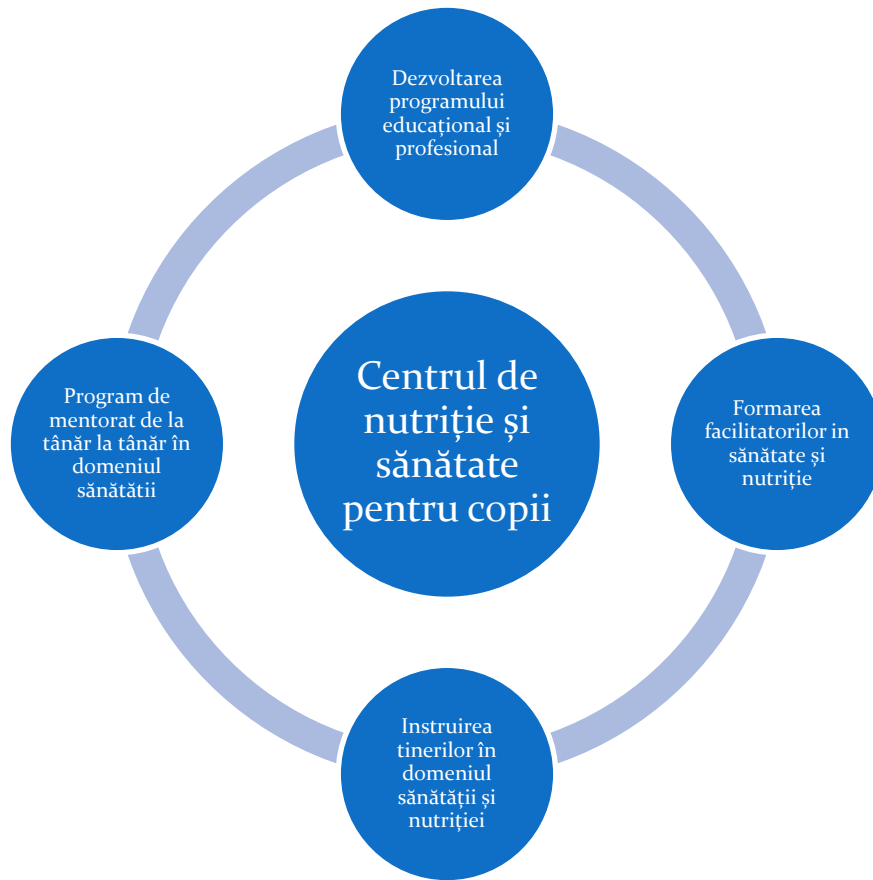
Fiecare din părțile implicate va avea responsabilitatea să vină cu o contribuție concretă pentru dezvoltarea centrului :¹⁶

- Suportul instituțional și logistic (inclusiv alocarea spațiului, proceduri regulatorii și administrative) – APC, APL
- Dezvoltarea programului educațional și a rețelei de facilitatori în domeniul nutriției și modului de viață sănătos – ONG-uri
- Transferul de experiență, know how și fonduri inițiale - Lifecare Essentials

Experiența programelor implementate cu suportul actorilor privați și donatorilor străini, arată că cea mai importantă componentă este sustenabilitatea și durabilitatea centrului.

În acest sens, recomandarea este de a realiza un ciclu de etape :

¹⁶ N.A. Pentru o dezvoltare sustenabilă este recomandat de a elabora un plan de acțiuni, un buget și un concept de program detaliat.

Inovația și continuitatea programului va fi asigurată de facilitatorii care vor instrui copiii în domeniul sănătății și nutriției. La rândul lor, copiii, absolvenți ai cursurilor și instruirilor oferite de centrul, la rândul lor vor deveni mentori pentru alți tineri aflați în dificultate.

Crearea unei rețele puternice de facilitatori și dezvoltarea unui angajament în rândul tinerilor, va asigura o continuitate, sustenabilă și durabilitate a programului.

Modelul poate fi replicat atât în alte raioane, cât și țări, pe baza experienței pozitive obținute, dar și a lecțiilor învățate.

Referințe

1. Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului
2. Situația copiilor în Republica Moldova 2011-2013. Biroul Național pentru Statistica
3. Raportul de evaluare a costurilor neimplementării Planului de acțiuni al Strategiei naționale privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe ani.2007-2012. Fundația de Investigații Sociale și Economice , CASE din Moldova. Martie 2010
4. Copilul în afara familiei: Probleme și sisteme de protecție”, Prodidactica
5. 1 Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie, plecați la muncă peste hotare, Ministerul Muncii Protecției Sociale și Familiei , 2011
6. Evaluarea sistemului de îngrijire a copilului în Republica Moldova. Oxford Policy Management (OPM), EveryChild ,UNICEF
7. Strategia privind protecția copilului 2014-2020
8. Viața în ochii copiilor, Raportul copiilor despre respectarea Convenției privind drepturile copilului în Republica Moldova, 2008, Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului, Susținere: Organizația Suedeză „Salvați Copiii” și Alianța ONG-urilor Active în domeniul Protecției Sociale a Copilului și Familiei
9. HG Nr. 784 din 09.07.2007 pentru aprobarea Strategiei naționale și a Planului de acțiuni privind reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului pe anii 2007-2012
10. Promoting Quality Education for Orphans and Vulnerable Children A Sourcebook of Programme Experiences in Eastern and Southern Africa. UNICEF, 2009, pag. 21
11. THE FAITH TO ACTION INITIATIVE, 2014 CHILDREN, ORPHANAGES, AND FAMILIES: A SUMMARY OF RESEARCH TO HELP GUIDE FAITH-BASED ACTION
12. Foundation For Sustainable Development, Economic Emporwement and Livehood, OVC
13. SOS Children Villages, USA www.sos-usa.org
14. DE-INSTITUTIONALISING AND TRANSFORMING CHILDREN’S SERVICES, A guide to good practice, University of Birmingham , Daphne, 2007
15. Hotărîrea Guvernului nr.870 din 28.07.2004 „Cu privire la aprobarea Normelor provizorii de cheltuieli în bani pentru elevii (studentii) orfani și cei aflați sub tutelă/curatelă din școlile profesionale și de meserii,instituțiile de învățămînt mediu de specialitate și superior universitar, școlile de tip internat și casele de copii”;
16. SOS Casele Copiilor, România
17. Raport despre Campana de promovare și mobilizare privind incluziuneaeducațională „Vino cu mine, școala e și pentru tine!” UNICEF , 2013
18. Discuții tematice cu psihologul Tatiana Buianina, femeia de afaceri ce susține activitatea caselor de copii, Veronica Arpintin, expertul politici publice în domeniul educațional și al migrației, Angela Stafii